

Az alacsony presztízsű foglalkoztatottak térbeli eloszlásának összefüggései Magyarországon, 2011-2022

Spatial distribution of low-prestige employment in Hungary, 2011-2022

LŐRINC BALÁZS, KÁPOSZTA JÓZSEF

LŐRINC Balázs: PhD hallgató, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola; 2100 Gödöllő, Páter Károly utca 1.; lorinc.balazs@phd.uni-mate.hu; <https://orcid.org/0000-0002-9513-2959>

KÁPOSZTA József: egyetemi tanár, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet, Vidék- és Területfejlesztési Tanszék; 2100 Gödöllő, Páter Károly utca 1.; kaposzta.jozsef@uni-mate.hu; <https://orcid.org/0000-0002-1239-8541>

KULCSSZAVAK: munkaerőpiac; alacsony presztízsű foglalkoztatottak; területi egyenlőtlenségek

ABSZTRAKT: A 21. század tudásalapú gazdasági fejlődése következtében a munkavállalók foglalkoztatási kilátásai jelentősen megváltoztak. A munkaerőpiac ezen átalakulása kiemelten érintette az alacsonyan képzett, hátrányos helyzetű munkavállalók csoportjait, hiszen akik nem tudták követni az átalakulás kihívásait, azok a munkaerőpiac perifériájára kerültek. Napjainkra a hátrányos helyzetűek felzárkóztatásának kérdése Magyarország számára a kiemelt stratégiai célok közé került, ahol a legfontosabb kérdés, hogy milyen módon lehet az alacsony képzettségű, a területi különbségek kialakulásában kiemelt szerepet játszó társadalmi rétegeket fejlődési pályára állítani, a munkaerőpiac aktív szereplőivé tenni. E tézisekhez kapcsolódva tanulmányunkban a hátrányos helyzetben lévők egy speciális csoportját, az alacsony presztízsű, szakképzettséget nem igénylő foglalkozásokban dolgozókat vonjuk vizsgálat alá.

A foglalkoztatottak számának 2011 és 2022 között végbemenő nagyarányú (közel 20%-os) növekedése által hazánk 2022-re közel került a teljes foglalkoztatottság állapotához, ugyanakkor a foglalkoztatottak számának nagyarányú növekedése területileg egyenlőtlen módon ment végbe. A 2011 és 2022 közötti intervallumban növekvő igény látható a magasabb készségi szintet igénylő foglalkozások iránt, amivel közel azonos ütemben változott az egyszerű, speciális szakképzettséget nem igénylő alacsony presztízsű foglalkozásokban dolgozó létszámnövekedése is.

Tanulmányunkban próbát teszünk olyan területi összefüggések bemutatására és elemzésére, amelyek a hazai félperiféria és periféria munkaerőpiaci átalakulási folyamatoknak tendenciáira hívják fel a figyelmet és a stratégiai fejlesztésekhez megkerülhetetlen tényeket tárnak elénk. Mindezen összefüggések is arra inspirálnak minket, hogy keressük a választ a szükséges gazdasági növekedés területi irányjaihoz, a területfejlesztés hosszú távú stratégiai céljaihoz, amiket erősen determinálnak az alacsony presztízsű munkavállalók területi eloszlásai.

Balázs LŐRINC: Ph.D. student, Doctoral School of Economic and Regional Sciences, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences; Páter Károly utca 1., H-2100 Gödöllő, Hungary; lorinc.balazs@phd.uni-mate.hu; <https://orcid.org/0000-0002-9513-2959>

József KÁPOSZTA: professor, Department of Rural and Spatial Development, Institute of Rural Development and Sustainable Economy, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences; Páter Károly utca 1., H-2100 Gödöllő, Hungary; kaposzta.jozsef@uni-mate.hu; <https://orcid.org/0000-0002-1239-8541>

KEYWORDS: labour market; low-prestige employment; spatial inequalities

ABSTRACT: The knowledge-based economy of the 21st century has significantly changed the employment prospects of workers. This transformation of the labour market has particularly affected low-skilled and disadvantaged groups of workers, as those who have not been able to keep up with the challenges of change have been marginalised. Nowadays, the issue of the integration of disadvantaged people has become one of the key strategic objectives for Hungary, where the most important question is how to put low-skilled social groups, which play a key role in the development of regional disparities, on a development path and make them active players in the labour market. There is no doubt that national decision-makers have a key role to play in raising the skills and education levels of their populations and in helping disadvantaged groups to catch up. Of course, we should not only think of primary and secondary education, but also of adult education opportunities, among others, and higher education has a key role to play, as the skills acquired here can provide a strategic, developmental and developmental approach, a way of life and thus economic growth and recovery. Linked to these theses, our study focuses on a specific group of disadvantaged people, those working in low-prestige, unskilled occupations.

The large increase in employment between 2011 and 2022 (close to 20%) has brought Hungary close to full employment by 2022, but the large increase in employment has been uneven across regions. Between 2011 and 2022, there was an increasing demand for occupations requiring higher skill levels, with a similar increase in the number of people working in low-skilled, low-prestige occupations. Unequal changes in the economic structure have caused spatial social transformations that may further reinforce the cumulative peripheral situation. At the same time, it should be stressed that after 2010, disadvantaged and lagging areas are catching up in terms of employment rates, as a result of work-based economic development. If this can be stabilised, it will then be possible to increase the level of skills, which could also have an impact on reducing the rate of emigration.

In our study, we attempt to present and analyse spatial contexts that draw attention to the trends of labour market transformation processes in the semi-periphery and periphery of the country and reveal facts that are inevitable for strategic development. All these contexts also inspire us to search for answers to the territorial directions of the necessary economic growth and the long-term strategic objectives of territorial development, which are strongly determined by the territorial distribution of low-prestige workers.

Bevezetés

A terciarizáció és a tudásalapú gazdaság fejlődése miatt az elmúlt évtizedekben a gazdaságilag aktív népesség foglalkoztatási kilátásai jelentősen megváltoztak. Kiemelt foglalkoztatási átalakulás volt megfigyelhető – főképp – az alacsony presztízsű foglalkozásokban dolgozók körében. A közelmúlt strukturális változásai, a modern posztindusztriális gazdaságok fejlődése, illetve a digitalizáció térnyerése különösen nagy hatással volt a foglalkoztatás átalakulására és kiemelten érintette a hátrányos helyzetű munkavállalók csoportjait is. Akik nem tudták követni az átalakulások kihívásait, a munkaerőpiac perifériájára kerültek. Napjainkra a problémakör megoldása Magyarország számára is a legfontosabb stratégiai célok

közé került, a 1619/2021. (IX. 3.) Korm. határozat rendelkezik a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégia 2030 végrehajtásáról a 2021–2024. évekre szólóan. Az e határozatban megfogalmazott beavatkozások (pl. helyi gazdasági környezet kialakítása, az érintettek alapkompétencia-fejlesztése, képzések utáni támogatott foglalkoztatási rendszer kialakítása) a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek, így az alacsony presztízsű foglalkozásokban dolgozók munkaerőpiaci esélyeinek növeléséhez és fejlődési pályára való állításához járulhatnak hozzá a jövőben.

Adódik a kérdés egyrészt, hogy a nemzetgazdaságban végbemenő folyamatos változások milyen hatást gyakorolnak az alacsony presztízsű foglalkoztatottakra, illetve e társadalmi csoport területi koncentrációjára. Másrészt, hogy a gazdaság szerkezeti átalakulása következtében érzékelhető-e Magyarországon is azok a területi folyamatok, melyek az Európai Unió fejlettebb tagállamaiban is jellemző tendenciaként jelennek meg (pl. fővárosi régiók gravitáló hatása)?

A kutatott témához szorosan kapcsolódva kijelenthető, hogy a nemzetállamok döntéshozói nap mint nap jelentős erőforrásokat fektetnek az innovatív, csúcstechnológiai iparágak bevonzásába és annak fejlesztésébe, de viszonylag kevés vizsgálati eredmény van a gazdasági, a társadalmi vagy az infrastrukturális előnyök eloszlásának térbeliségéről, továbbá az újonnan létrejövő munkahelyeken dolgozó társadalmi réteg képzettségéről, illetve a betöltendő foglalkozások presztízséről. Ehhez kapcsolódik az a tendencia, miszerint az alacsony presztízsű munkát végzők foglalkoztatási rátájában – a magasabb készség szintet igénylő foglalkozásokban dolgozókhöz mérve – nagyobb területi különbségek tapasztalhatók (Káposzta, Szeiner 2023). Kijelenthető ezáltal, hogy az alacsony presztízsű munkavállalók jobban függenek a helyi munkaerő-kereslet jellegétől, típusától. E tényállás is alátámasztja, hogy a döntéshozóknak érdemes kombinálni a csúcstechnológiai ipar növekedését a nem kereskedelmi jellegű munkahelyek felértékelésével, kapcsolati hálójuk elemzésével (Green, Owen 2006). Ezen összefüggésekből megállapíthatjuk, hogy a legkorszerűbb tudományos ismereteken alapuló, illetve a legtermelékenyebb termelési eljárásokon működő iparágak bővülése multiplikátor hatással van a foglalkoztatottságra is. A nemzetközi trendek alapján minden 10 új, csúcstechnológiához kötődő munkahely közvetve hét tercier ágazati munkahelyet generál, amelyből hat az alacsonyan presztízsű munkavállalók foglalkoztatásához is hozzájárul (Lerner 2009). A közepes presztízsű munkavállalók foglalkoztatási rátája ezzel együtt nem növekszik, a magasabb bérekből viszont e munkavállalók is részesülnek. Ezzel szemben megjelennek olyan tendenciák is, miszerint az alacsony presztízsű munkavállalók a magasabb foglalkoztatási rátákból történő profitálás mellett az átlagbérek csökkenését segítik elő, ha a munkaerőpiacon túlkínálat alakul ki. Mindezek azt mutatják, hogy a kérdés összetett és számos olyan tényező kombinációját tartalmazza, ami a téma alaposabb elemzését kívánja.

Az alacsony presztízsű foglalkoztatottak életszínvonalának javítását célzó gazdaságpolitikai döntéseknek mindenekelőtt két alapvető lehetőséggel kell szembenéznünk:

- a gazdaságfejlesztés klasszikus módszerével, a helyi kereslet ösztönzésével és ezáltal a helyi munkaerőpiacokon az alacsony presztízsű munkavállalók foglalkoztatási arányának növelésével, vagy
- a csúcstechnológia vonzásával, a fejlett ágazatok letelepítésével, hiszen a kiegészítő ágazatok számos további foglalkoztatási lehetőségeket teremthetnek.

Mindkettő lehet jó stratégia, de az ezekhez vezető utakon jelentős különbségek adódnak, hiszen a képzés, az oktatás és a kompetenciafejlesztés más-más irányokat ad a két fejlesztési út esetében. Fontos megjegyeznünk, hogy az alacsony presztízsű munkavállalók számára a termelési folyamatok javítása, bővítése, az ágazati kapcsolatok fejlesztése, a technológiai változások általános előnyeinek beépítése és akár az állami szerepvállalás is javíthat e probléma kezelésében. Mindazonáltal, amennyiben hosszú távú gazdaságfejlesztési stratégiát tervezünk, akkor véleményünk szerint a high-tech irány bevonása, bővítése, továbbá a társadalom digitális kompetenciáinak folyamatos fejlesztése és az ehhez kötődő infrastruktúra léte természetszerűleg nem kerülhető meg.

Az elmúlt években folytatott saját vizsgálataink alapján kijelenthetjük, hogy a strukturális gazdasági változásokon keresztüli folyamatok átfogó módon, együttesen okozzák – többek között – a foglalkoztatási problémákat hazánkban. Jelen tanulmányban e problémákból az alacsony presztízsű (szakmai képzettséget nem igénylő) foglalkozásokban munkát vállalók kerülnek fókuszba. Legfőbb célkitűzésünk, hogy próbát tegyünk olyan területi összefüggések bemutatására, elemzésére, amelyek a hazai félperiféria és periféria átalakulási folyamatainak veszélyes tendenciáira hívják fel a figyelmet, illetve a stratégiai fejlesztésekhez megkerülhetetlen tényeket tárhatnak elénk. Mindezen összefüggések arra inspirálnak minket, hogy kutassuk a választ a szükséges gazdasági növekedés területi irányaihoz és a területfejlesztés hosszú távú stratégiai céljaihoz kapcsolódva, amelyeket erősen determinálnak – többek között – az alacsony presztízsű munkavállalók területi eloszlásának dimenziói.

Az alacsony képzettség elméleti összefüggései

A témával kapcsolatos szakmai vitát nagyrészt az a szakmai ellentét uralja, amely a problémával kapcsolatos hagyományos elméletek között feszül, miszerint a munkaerőpiac egyik meghatározó problémája a hátrányos helyzetű munkavállalók foglalkoztatási kérdéseiben keresendőek (OECD 2012; Siebert 1997). E hagyományos nézet empirikus alátámasztásai (Avdagic, Salardi 2013; Baccaro, Rei 2007; Bradley, Stephens 2007; DiPrete 2005; Esping-Andersen 2000; Howell et al. 2007)

több szakmai kutatás eredményeiben is megjelennek, de hiányoznak ezekből a közelmúlt makrogazdasági, gazdaságszerkezeti, munkaügyi, piaci változásainak hatásai, azok kapcsolódási pontjainak elemzései, összefüggéseinek értelmezései.

Az alacsony képzettség számos elméleti keretrendszerben szerepel, mint fontos társadalmi-gazdasági tényező, amelynek mélyreható hatása van az egyénekre, a családokra és a tágabb társadalomra egyaránt. E kérdés vizsgálatához számos elmélet kapcsolódik (Bourdieu 1984; Coleman 1988; Portes 2000; Sen 1999; Wilkinson, Pickett 2009):

Az emberi tőke elmélete: Az emberitőke-elmélet szerint a képzettségbe és tudásba való befektetés hozammal jár, ami magasabb jövedelemhez és jobb életminőséghez vezet. Az alacsony képzettségűek kevesebb emberi tőkével rendelkeznek, ami alacsonyabb jövedelemhez, kevesebb munkalehetőséghez és általában alacsonyabb társadalmi-gazdasági helyzethez vezet.

A társadalmi rétegződés elmélete: A társadalmi rétegződés elmélete a társadalmat hierarchikus rétegekre osztja, amelyeket a jövedelem, a vagyon, a képzettségi szint és a foglalkozások presztízse alapján határoznak meg. Az alacsony képzettségűek általában a társadalom alsóbb rétegeiben helyezkednek el, kevesebb lehetőséggel a társadalmi mobilitásra.

A munkaerőpiac elmélete: A munkaerőpiac elmélete a munkaerőpiacot a kereslet és a kínálat által szabályozott piacnak tekinti. Az alacsony képzettségű foglalkoztatottak általában kevesebb keresettel rendelkező munkaerőt jelentenek.

A társadalmi kizáródás elmélete: A társadalmi kizáródás elmélete azt vizsgálja, hogy az egyének és azok csoportjai hogyan záródnak ki a társadalmi, gazdasági és politikai részvételből. Az alacsony képzettségűek gyakran ki vannak zárva a kulcsfontosságú lehetőségekből, ami szegénységhez, munkanélküliséghez és társadalmi elszigeteltséghez vezethet.

Az interszekcionalitás elmélete: Az interszekcionalitás elmélete azt vizsgálja, hogy a különböző elnyomó tényezők (pl. faji vagy nemi hovatartozás) hogyan halmozódnak össze és súlyosbítják egymást. A hátrányos helyzetű munkavállalók más elnyomó tényezőkkel kombinálva még súlyosabb munkaerőpiaci hátrányokkal szembesülhetnek.

Fontos megjegyezni, hogy a részletezett keretrendszerek elméleti struktúrák, illetve, hogy a hátrányos helyzet hatásai összetettek és sokrétűek. Számos további tényező is szerepet játszhat, mint például a diszkrimináció, a szegénység vagy a korai iskolaelhagyás. Ha ezen elméletek indokait figyelembe vesszük, akkor az alacsonyan képzett csoportokra vonatkozóan – a jelenleg uralkodó területi folyamatokat is megfigyelve – nem kapjuk meg a választ arra, hogy a gazdasági növekedés területileg miért generál az adott területre jellemző ellentétes fejlődési irányokat (Áldorfai, Nagy, Tóth 2022). Véleményünk szerint, ha csak a gazdasági változások tendenciáit helyezzük vizsgálat alá és a kapcsolódó társadalmi tényezőket háttérbe szorítjuk, akkor a változásokra adott válaszok tévesek lesznek, mivel a modern munkaerőpiacok összetettségének hátterében álló számos

intézményi tényező mellett a területi leszakadást okozó társadalmi tényezők is kiemelt szerepet játszanak. A kapcsolódó kutatások azt állítják, hogy a társadalmi leszakadás okai jellemzően a hátrányos helyzetűek vagy – a kutatásunk szempontjából releváns – alacsony presztízsű foglalkoztatottak nagyobb munkaerőpiaci hátrányával magyarázhatók (Abrassart 2013; Gesthuizen, Solga, Küster 2011). Mindezen eredmények mellett fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy véleményünk szerint a munkahelyek gyors átalakulásának mechanizmusai (pl. újabb szakmai kompetenciák megjelenése, a mesterséges intelligencia beépülése a különböző munkafolyamatokba) még inkább meghatározóvá váltak a foglalkoztatási hátrányok kialakulásában (Abrassart 2013; Estevez-Abe, Iversen, Soskice 2001). Így adódik a lehetőség, hogy rámutathassunk az adott szakmákhoz kapcsolódó kompetenciák fontosságára, a foglalkoztatási szerkezet anomáliáira és a globális gazdaságok fejlesztési stratégiáinak irányaira is. Ezek együttesen jelentős hatást gyakorolnak az alacsony presztízsű foglalkozásokban dolgozók foglalkoztatási kilátásaira is. Különösen károsak voltak az elmúlt évek gazdasági visszaeséseinek átfogó következményei, a gazdasági válságok hatásai és a COVID-19 pandémia által generált helyzet is, hiszen e folyamatok halmozottan hatottak az alacsony presztízsű munkavállalók foglalkoztatási kérdéseire is (Emmenegger et al. 2012; Káposzta, Lőrinc 2023). Függetlenül attól, hogy a munkaerőpiaci szabályozások változásai, a szociálpolitika elemei, a gazdasági ingadozások vagy ezen tényezők kombinációi okozták-e az alacsony presztízsű munkavállalók foglalkoztatási hátrányának kialakulását, érezhető, hogy a téma elemzése továbbra is nyitott kérdéseket hordoz. Az egyre inkább globalizált gazdaságokban – ahol a technológia és a digitális kompetencia ismerete alapján determinálja a képzettségi követelményeket és ezzel növeli a munkaerőkereslet polarizálódásának kockázatát – a döntéshozóknak fontos kihívásokkal kell szembenézniük – többek között – az alacsony presztízsű foglalkoztatottak munkaerőpiaci helyzetének javításában (Kahn 2005; Kenworthy 2003).

A humán tőke főbb összefüggései

A 21. századra széles körben bizonyított ténnyé vált, hogy a hátrányos helyzetűnek nevezett munkavállalók a modern gazdaságokban az alacsonyabb presztízsű foglalkozásokban találnak megélhetést biztosító munkaalkalmakat, vagy – kedvezetlenebb esetben – a munkaerőpiacról való kirekesztés kockázatával szembesülhetnek (Wilkinson, Pickett 2009). A hátrányos helyzet vagy az alacsony képzettség akár egy adott országon belül is különböző gazdasági és társadalmi helyzeteket eredményezhet. Addig, amíg a hagyományos elméletek a jóléti államokat és a munkaerőpiac ebből eredő merevségét okolják a hátrányos helyzetű munkavállalók csökkenő foglalkoztatási esélyeiért, addig az empirikus vizsgálatok általában ellentmondanak ezen uralkodó nézetnek (Maurin, Postel, Vinay 2005). A

témában meghatározó kutatások arra utalnak, hogy minél nagyobb a kognitív különbség az alacsonyan képzett és a legalább középfokú végzettségű munkavállalók között, annál kisebb az előbbieket elhelyezkedési esélye a magasabb végzettségű társaikhoz képest (Cahuc, Postel-Vinay 2002; Clasen, Clegg 2003).

Ezen irányokat alapozta meg Gary S. Becker közgazdász, aki kutatásaiban rámutatott arra, hogy az oktatás olyan beruházás, amely növelheti a nemzetgazdasági termelékenységet. Vizsgálataiban bizonyította, ahogy a világ egyre több fizikai tőkét halmoz fel, ezzel csökken a képzések alternatív költsége, így az oktatás a munkaerő értékének egyre fontosabb összetevőjévé válik (Becker 1975; Faragó 2016). A kifejezést a vállalati pénzügyi rendszerek is átvették, így a szellemi tőke, tágabb értelemben pedig a humán tőke is a gazdasági rendszer mérhető elemévé vált (Blaug 1978; Cohn, Geske 1990). Kijelenthető, hogy a közoktatás bevezetése óta a szellemi és a humán tőkét a termelékenység megújuló erőforrása-ként kezeljük. E kapcsolódási pont mellett a humán tőkének speciális tulajdonsága, hogy hordozható és magában is vándorol, mindig a munkavállaló tulajdonában van, soha nem a munkaadóé, és a strukturális tőkeeszközökkel ellentétben az alkalmazott bármikor elhagyhatja az adott szervezetet (Kenworthy 2008; Marx 2001).

Ugyanakkor nem minden közgazdász ért egyet azzal, hogy a humán tőke közvetlenül növeli a termelékenységet. Richard Freeman harvardi közgazdász szerint a humán tőke csak jelzést ad a tehetségről és a képességekről, a valódi termelékenység később jön létre a képzés és a motiváció révén (Freeman 1976). Vizsgálataiban arra a következtetésre jutott, hogy a humán tőkét nem szabad termelési tényezőnek tekinteni. Samuel Bowels és Herbert Gintis közgazdászok a humán tőke elméletének általános elvei ellen érveltek, azt állítva, hogy az emberek tőkévé alakítása lényegében elnyomja az alkalmazottak jogainak megerősítésére irányuló erőfeszítéseket. A 20. század utolsó évtizedeiben a viselkedési közgazdaságtan térnyerésével a témát kutatók újabb kritikákat fogalmaztak meg a humántőke-elméletekkel szemben. A kutatások eredményeként megállapították, miszerint az elméletek arra a feltételezésre támaszkodnak, hogy az emberek racionális szereplők és a humán tőke elméletei ugyanazokat a hibákat, korlátokat mutatják, amelyek az emberi motívumokban, célokban és döntésekben is megtalálhatóak (Bowels, Gintis 1975). Amennyiben ezt közelebbről megvizsgáljuk, a legtöbb esetben az egyének közötti termelékenységi különbségek nem mérhetőek objektíven (Goos, Manning 2007; Heckman 2007). A vizsgálatok egymásra épülve fejlesztették a modellek mondanivalóját, így a 2018-ban megjelent áttekintő tanulmányában Blair Fix már azt elemezte, hogy a jövedelem és a termelékenység közötti kapcsolatra vonatkozó állítások hogyan támaszkodnak a körkörös logikára (Bonoli 2010; Fix 2018). A vizsgált modellek alapján azt mondhatjuk, hogy az elméleteknek van közös nevezője, miszerint a humán tőke fejlesztése által valósítható meg, hogy növeljük a képzettségi szintet vagy új készségeket fejlesztünk ki. Ennek megfelelően a humán tőkébe való befektetés talán legfontosabb módja-

ként említhetjük a meglévő munkavállalók át- és továbbképzését, így a fejlesztés megvalósulhat az adott személy oktatásának, képzésének, készségeinek és egyéb tapasztalatainak fejlesztésén keresztül is.

A humán tőke és a gazdasági növekedés kapcsolata

A humán tőke és a gazdasági növekedés szoros korrelációban áll egymással. A humán tőke hatással van a gazdasági növekedésre, így az emberek tudásának és készségeinek bővítésével hozzájárulhat egy adott gazdaság fejlődéséhez (Jóna 2013; Káposzta, Nagy 2022). Mivel a humán tőke a munkavállalók tudását, készségeit és tapasztalatait jelenti, így a készségek kiemelt gazdasági értéket képviselnek, mivel a jól képzett munkaerő növekvő termelékenységet, folyamatos gazdasági bővülést eredményezhet. Annak meghatározásához, hogy a humán tőke hogyan befolyásolja a növekedést, először meg kell vizsgálnunk a nemzetgazdasági növekedés fő mozgatórugóit: a fogyasztói kiadásokat és az üzleti beruházásokat, illetve a nemzetközi transzferek mértékét (Gautier et al. 2002; Autor, Levy, Murnane 2003; Oesch 2010). A jövedelem növekedése generálja a fogyasztási cikkek kereskedelmét és a szolgáltatások igénybevételének bővülését. Mindezen kiadások növekedése pozitív hullámhatást vált ki, ami a foglalkoztatás javulásán keresztül a különböző gazdasági ágazatok bővüléséhez vezet (Gangl 2004).

Mindezek együttesen olyan gazdasági és társadalmi fejlődést eredményezhetnek, amely hatására kialakulhat a fenntartható fejlődés és a növekedés. A fogyasztói kiadásokból eredő GDP-növekedés az üzleti feltételek javulásához is hozzájárulhat (Kincses, Tóth, Jeneiné Gerő 2022; Van Vliet, Caminada, 2012). Ahogy a vállalatok nyereségesebbé válnak, növekszenek befektetések, növekedhet a munkabérjellegű kiadások mértéke is, így eredményezve a fogyasztás növekedését is, így bővülést érnek el a jövőbe történő befektetéseikkel. Ez alapján a növekvő gazdaságokban a vállalatok további hitelek felvételével fejleszthetik tevékenységeiket, amik tovább bővíthetik a keresletet és a termelékenység növekedését. Mindemellett a technológiai fejlesztések növelik a hozzáadott értéket, bővítik a termelést, ami szintén a foglalkoztatottságot és közvetve a béreket is növelheti. Az üzleti beruházások eredményeként a vállalatok termelékenyebbek lesznek, a GDP növekedése pedig tovább erősíti ezt, így válnak a gazdasági beruházások a növekedés kulcsfontosságú összetevőivé. Mindezek alapján a fogyasztói kiadások, továbbá az üzleti beruházások nemcsak nagyobb gazdasági növekedést eredményeznek, hanem kiemelkedő szerepet is játszanak a munkavállalók képzési potenciáljának meghatározásában, annak fejlődésében.

Jól látható, hogy a humán tőke alapján határozza meg az adott nemzetgazdaság stratégiai lehetőségeit, hiszen pozitívan korrelál a gazdasági növekedéssel, a termelékenység bővülésével. Így a munkaerő képzésének folyamatát

egyfajta beruházásként kell kezelni, ami befektetést, bővülést jelenthet a makro-gazdasági folyamatokban (Weber, Mahringer 2008).

A fenti elméletek szerzteágazók, de egy dologban megegyeznek, miszerint, az adott országok döntéshozóinak kulcsfontosságú szerep jut a lakosság képzettségi és oktatási szintjének bővítésében, továbbá a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok felzárkóztatásában. Itt természetesen nem csak az alap- és a középfokú oktatásra kell gondolnunk, hanem – többek között – a felnőttképzési lehetőségekre, továbbá kiemelt szerep jut a felsőoktatásnak is, hiszen az itt megszerzett szaktudás stratégiai, fejlesztési, fejlődési szemléletet, életmódot és ezáltal gazdasági növekedést, fellendülést is adhat (Iversen, Cusack 2000; Iversen, Wren 1998). A magasabb iskolai végzettséggel, jobb készségekkel rendelkező munkavállalók általában magasabb jövedelemmel rendelkeznek, ami a további fogyasztói kiadásokon keresztül növelheti a gazdasági bővülést. Mindezek alapján a munkavállalókba való befektetés a világ minden táján bizonyítottan jobb foglalkoztatási feltételeket teremt, így jelentősen hozzájárul a gazdaságok átfogó bővüléséhez és a fenntartható fejlődés kialakulásához. Mindezek alapján jól látható, hogy az adott államnak befektetővé kell válnia az oktatásban, hiszen a jóléti állam e beruházásain keresztül olyan innovativitás generálódik, amit a résztvevő szereplők később a gazdasági, társadalmi aktivitásukkal visszatermelnek. A kialakult magas foglalkoztatáson keresztül bővül az önfenntartó képesség és csökken a külső tényezőktől való jóléti függőség. Ezen összefüggések bizonyítják, hogy olyan képzési és képzésszolgáltatási rendszereket szükséges fejleszteni, amelyek alkalmasak a leszakadó, alacsony presztízsű társadalmi csoportok (pl. alacsony presztízsű foglalkoztatottak, egyszülős családok tagjai, területi vagy infrastrukturális hátránnyal küzdő társadalmi csoportok) hátrányainak célzott kezelésére és segítik a munka világába való integrálódást. Ebben a stratégiában az államnak erős és széles körű részvételét feltételezzük, ami mellett nagy szerepet gondolunk a helyi gazdaság szereplőinek és a civil szférának is, hiszen a személyes képességek fejlesztésében az egyéni kezdeményezéseknek is kiemelkedő szerepe van.

Véleményünk szerint a jóléti szolgáltatások (ide soroljuk az oktatást és a felnőttképzést is) szükséges igénybevételének meghatározó feltétele az egyéni aktivitás, ami nem csak a munkavégzésre, hanem a képességek folyamatos fejlesztésére is irányuló szükséges befektetés. Megfogalmazható, hogy a munkaerőpiac különböző szegmenseinek vizsgálata már régóta a tématerületet kutató szakemberek kiemelt érdeklődésének fókuszában áll. Az elméleti elemzések mellett a téma kutatása egy új dimenzióval, a térbeliség dimenziójával kiegészülve új impulzusokat kapott. Ezek alapján megállapítható, hogy a különböző gazdasági, társadalmi és környezeti tényezők térbeni egyenlőtlen eloszlása kétségtelenül markáns meghatározója lett a térgazdasági fejlettség, illetve a lakosság életszínvonalának megítélésében (Lengyel 2023). Ezen irány – a térbeliség újraértelmezendő fogalmának és funkcióinak ismeretében – a város-vidék kapcsolatok újragondolását, a területfejlesztés és az egyéb szakpolitikák korábbinál hangsú-

lyosabb összehangolását és működtetését hozta. A téma kutatásai ennek hatását a szinergikus hatások kiaknázásán, a helyi innovatív kezdeményezések tapasztalatainak erőforrásként való hasznosíthatóságán, a helyi közösségek igényeire, képességeire és perspektíváira összpontosító kezdeményezéseken keresztül, továbbá a fenntartható fejlődést ténylegesen elősegítő integrált szemléletű fejlesztéspolitika térnyerése hívják fel a figyelmet (Goda et al. 2022; Lipták 2023).

Anyag és módszer

Tanulmányunk elkészítése során a 2011-es és a 2022-es magyarországi népszámlálások foglalkozásstatisztikai adatait vettük alapul, országos (NUTS-0), illetve járási (LAU-1) területi bontásban. A népszámlálási fogalmi meghatározás szerint 2011-ben és 2022-ben is az a 15 éves és idősebb személy minősült foglalkoztatottnak, aki az eszmei időpontot megelőző hét napban legalább egy órányi, jövedelmet biztosító tevékenységet végzett, illetve aki rendszeres foglalkozásától átmenetileg távol volt (pl. fizetett/fizetés nélküli szabadság vagy betegség miatt). A vizsgálatunkban a foglalkoztatottak korcsoport szerinti szűkítését nem végeztük el, így a 15 éves és idősebb foglalkoztatottak teljes elemszámát használtuk fel, lakóhelyük járása szerint. Az eszmei időpont alatt 2011-ben és 2022-ben is október 1-ét értettük.¹

Az elemzés alá vont adathalmazt, azaz a foglalkoztatottak számát a Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszere (későbbiekben: FEOR-08) által meghatározott foglalkozások készsége szerinti besorolása alapján készítettük el a 2011-es és a 2022-es évre vonatkozóan. A KSH FEOR-08 osztályozása négy számjegyű rendszerbe csoportosítja a foglalkozásokat, amelyeket összesen tíz főcsoportba (1-9., 0.) integrál. Vizsgálatunkban a FEOR-08 tíz főcsoportjába tartozó foglalkozásokat az azok ellátásához általánosan szükséges készségei szerint szűkítettük tovább (1. táblázat).

A foglalkozások készsége (képzettség) szerinti besorolása az adott foglalkozások feladatainak és kötelezettségeinek végrehajtására való képességet jelenti. Leendő, hogy a készsége a foglalkozást jellemző munkatevékenységre vonatkozik, nem pedig az azt betöltő személy képességeire vagy képzettségére. A négy készsége az alábbiak szerint definiálható:

- 1-es készsége: Tipikusan egyszerű, rutinjellegű fizikai és kézi feladatok ellátását kívánja meg. Az ide tartozó foglalkozások speciális szakképzettséget nem igényelnek.
- 2-es készsége: Jellemzően gépek és egyéb elektromos eszközök működtetését, járművezetést, eszközök karbantartását foglalja magába, amely általában alap- vagy középfokú szakmai végzettséget igényel.
- 3-as készsége: Összetett technikai és gyakorlati feladatok ellátását megkövetelő foglalkozások tartoznak ide. Az e készségehez tartozó foglalkozások általában középfokú végzettségre épülő szakmai képesítést igényelnek.

- 4-es készségszint: Az ide tartozó foglalkozások összetett problémamegoldó és döntéshozatali képességeket kívánnak meg, melyek speciális ismereteket igényelnek. Az e foglalkozásokhoz szükséges képességek felsőfokú tanulmányok során szerezhethők meg.

1. táblázat: A FEOR-08 foglalkozási főcsoportjainak készség (képzettségi) szintjei
Skills (qualification) levels linked to the main occupational groups of HSCO-08

FEOR-08 főcsoport	Készségszint	Iskolai végzettségi szintek
1 - Gazdasági, igazgatási, érdekképviseleti vezetők, törvényhozók	3 + 4	Egyetemi, főiskolai (vagy azzal egyenértékű) végzettség, illetve egyes esetekben felsőfokú vagy érettségire épülő szakképzésben szerzett végzettség, gimnáziumban, szakközépiskolában, technikumban szerzett képesítés
2 - Felsőfokú végzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások	4	Egyetemi, főiskolai (vagy azzal egyenértékű) végzettség
3 - Egyéb, felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások	3	Felsőfokú vagy érettségire épülő szakképzésben szerzett végzettség, gimnáziumban, szakközépiskolában, technikumban szerzett képesítés
4 - Irodai és ügyviteli (ügyfélkapcsolati) foglalkozások	2	Érettségire épülő szakképzésben szerzett végzettség, gimnáziumban, szakközépiskolában szerzett képesítés, szakiskolai (szakmunkásképző iskolai) szakképesítés, alacsony (általános iskolai) végzettség
5 - Kereskedelmi és szolgáltatási foglalkozások		
6 - Mezőgazdasági és erdőgazdálkodási foglalkozások		
7 - Ipari és építőipari foglalkozások		
8 - Gépközlekedés, összeszerelők, járművezetők		
9 - Szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozások	1	Nem igényel szakmai végzettséget
0 - Fegyveres szervek foglalkozásai	1, 2 + 4	Az egyes csoportok különböző készségszintekbe tartoznak

Forrás: KSH 2011

Vizsgálatunk első részében a hazai foglalkoztatottak számát, illetve annak 2011-ről 2022-re történő változását mutatjuk be készségszintek szerint, országosan. A kutatásunk második részében az 1-es készségszintbe tartozó, szakmai végzettséget nem igénylő, alacsony presztízsű foglalkozásokban foglalkoztatottak térszerkezetét és területi koncentrációját vizsgáljuk járási területi szinten. A térszerkezeti vizsgálatot a lokációs hányados (jele: LQ) módszerével végeztük el, melynek képletét az alábbiak szerint írtuk fel:

$$LQ = \frac{e_{i,f}/E_f}{e_i/E} \quad (1)$$

ahol

$e_{i,f}$ – az i -edik járásban, az 1-es készségszintbe tartozó foglalkoztatottak száma,

e_i – az i -edik járásban az összes foglalkoztatottak száma,

E_f – az 1-es készségszintbe tartozó foglalkoztatottak száma országosan,

E – az összes foglalkoztatott száma országosan.

Értelmezésünk alapján a lokációs hányados azt fejezi ki, hogy az adott járásban az 1-es készségszintbe tartozó, alacsony presztízsű foglalkozásokban foglalkoztatottak aránya hogyan viszonyul (alul- vagy felülreprezentált-e) ugyanezen csoport országos átlagához viszonyítva (Szakálné, Sávai, Vida 2022). Amennyiben az LQ értéke egy adott járásban pontosan 1-gyel egyenlő, az úgy értelmezhető, hogy az adott járásban az 1-es készségszintbe tartozó foglalkozásokban foglalkoztatottak százalékos megoszlása megegyezik az országos átlagével. A lokációs hányados járásonkénti indexeit úgy skáláztuk mindkét vizsgált év adatai esetén, hogy 1,000 érték alatt nincs koncentráció, 1,000-1,249 között gyenge koncentráció, 1,250-1,499 között közepes koncentráció és 1,499-nél magasabb érték esetén erős koncentrációt állapítottunk meg (Győri, Egri 2020).

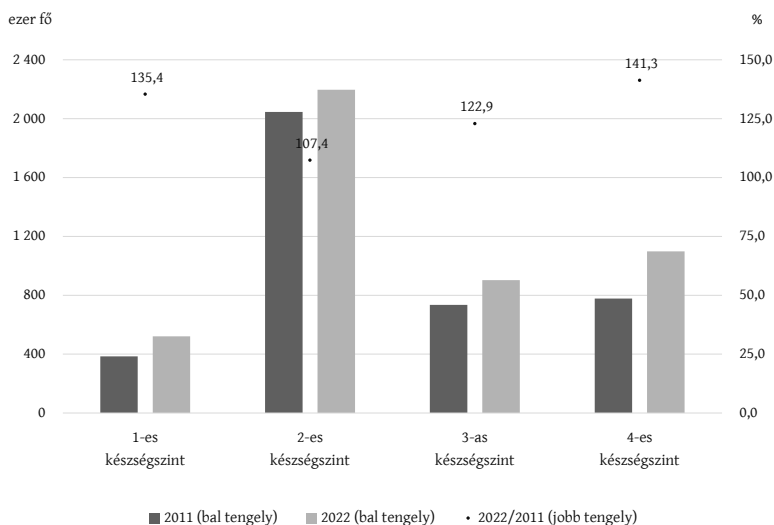
A munkaerőpiaci szerkezet változása Magyarországon

A képzettséget nem igénylő, alacsony presztízsű (1-es készségszintű) foglalkozásokban foglalkoztatottak térstruktúrájának elemzését megelőzően fontosnak tartottuk, hogy az országos adatokat bemutassuk mind a négy készségszinthez tartozó foglalkozások adatainak felhasználásával, ezzel megteremtve az alapot a területi változások értékelésének. A foglalkoztatottak száma az elmúlt két népszámlálás eszmei időpontja között csaknem 776 ezer fővel növekedett (2011-ben: 3,94 millió fő; 2022-ben: 4,72 millió fő). E nagyarányú (közel 20%-os) növekedés által Magyarország 2022-re közel került a teljes foglalkoztatottság állapotához. Szükséges ugyanakkor megemlítenünk, hogy a foglalkoztatottak számának nagyarányú növekedése területileg egyenlőtlen módon ment végbe, így markáns különbségek rajzolódtak ki a hazai munkaerőpiac szerkezetében.

A 2011 és 2022 közötti intervallumban növekvő igény látható a magasabb készségszintet igénylő foglalkozások iránt, hiszen – országosan – a 3-as készségszintű foglalkozásokban dolgozók száma 122,9%-ra, míg a 4-es készségszintet igénylő foglalkozásokban foglalkoztatottak száma 141,3%-ra nőtt (2011. évi adat=100,0%). E növekedéssel közel azonos ütemben változott a speciális szakképzettséget nem igénylő, alacsony presztízsű foglalkozásokban dolgozó létszámnövekedése is (135,4%). Ezzel egyidejűleg a szakképzettséget igénylő kereskedelmi vagy ipari foglalkozások körében a foglalkoztatottak számának növekedése alacsonyabb dinamikával ment végbe (107,4%) (1. ábra).

1. ábra: A foglalkoztatottak száma a foglalkozások készség szintjei szerint, illetve annak változása Magyarországon 2011-ben és 2022-ben (ezer fő, %)

Number of employed persons by occupational skill level and its change in Hungary in 2011 and 2022 (thousand person, %)

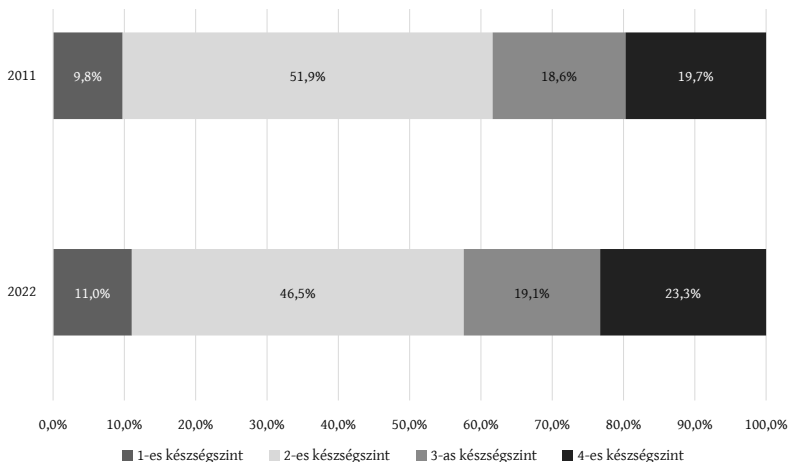

Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján (2011, 2022) a szerzők saját számítása

Mindezek alapján megállapítható, hogy az elmúlt bő egy évtizedben végbenő technológiai fejlődés, a kommunikációs technológiák térhódítása, illetve a digitalizáció jelentős hatást gyakorolt a hazai munkaerőpiac szerkezetének változására, viszont továbbra is a 2-es készség szintű foglalkozásokban dolgozik a hazai munkavállalók közel 50%-a.

Kapcsolódva a foglalkoztatottak számának növekedéséhez, szükségesnek éreztük megvizsgálni, hogy az országos foglalkoztatási adatok struktúrájában milyen összefüggések figyelhetők meg a készség szintek alapján. Az adatokból megállapítható, hogy a foglalkoztatottak száma mind a négy készség szint foglalkozásaiban nőtt, egymáshoz viszonyított arányai ugyanakkor ellentétes előjellel változtak. Látható, hogy a két szélsőérték, azaz a képzettséget nem igénylő, alacsony presztízsű (+1,2 százalékpont), illetve a felsőfokú végzettséget igénylő, magas presztízsű foglalkozások (+3,6 százalékpont) százalékos aránya változott a legnagyobb mértékben; a munkaerőpiaci trendek változásaira utalnak és bizonyítják az irodalmi feloldozásban megfogalmazott trendeket is, miszerint a magas készség szintet igénylő foglalkozásokban dolgozók növekedése mellett az alacsony készség szintű foglalkoztatottak növekedése egy időben zajlott. Növekedés figyelhető meg továbbá a 3-as készség szintű foglalkozások arányában is (+0,5 százalékpont), emellett a hazai foglalkoztatottak legnagyobb csoportja, a 2-es készség szintbe tartozók arányának csökkenő tendenciája is megfigyelhető (-5,4 százalékpont) (2. ábra).

2. ábra: A foglalkoztatottak százalékos aránya a foglalkozások készség szintjei szerint 2011-ben és 2022-ben Magyarországon (%)
 Percentage of employed persons by occupational skill level in 2011 and 2022 in Hungary (%)

Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján (2011, 2022) a szerzők saját számítása

Összegezve megállapítható, hogy 2011 és 2022 között jelentős változások generálódtak a hazai munkaerőpiacon. Vizsgálatunk ezen eredményeiből arra következtethetünk, hogy mind a négy készség szintbe tartozó foglalkoztatottak száma növekedett, ugyanakkor a százalékos arányszámok változásai jelentős eltéréseket mutatnak: a közepes szintű képzettséget (2-es készség szint) igénylő munkát végzők aránya csökkent, míg a képzettséget nem igénylő, alacsony presztízsű (1-es készség szint) és a felsőfokú végzettséget igénylő, magas presztízsű (4-es készség szint) foglalkozások dolgozóinak aránya is növekedett a két időpont között.

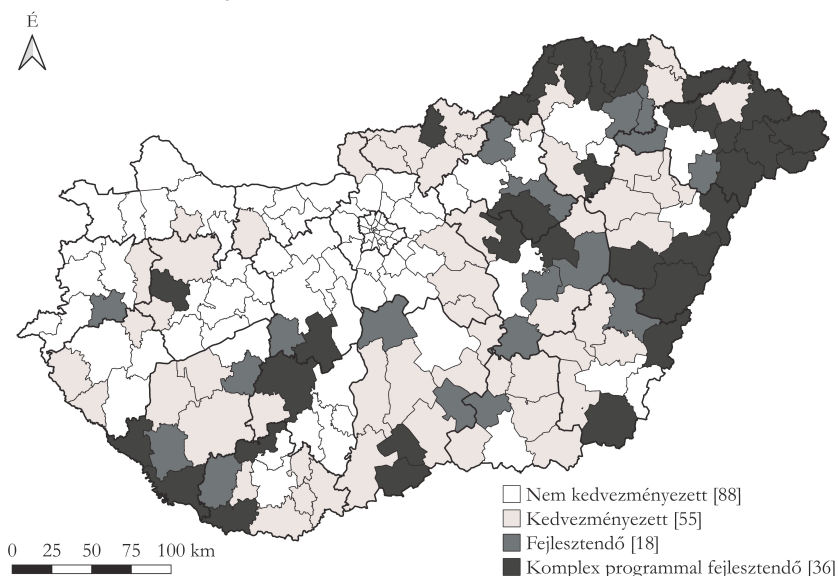
Az alacsony presztízsű foglalkozások térstruktúrája Magyarországon

Kutatásunk további részében a kedvezményezett járások besorolásáról szóló 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet szerinti járás-kategorizálást használtuk fel, ugyanis a hátrányos helyzetű hazai járások beazonosításának – a kézirat lezárásakor – e lehatárolás képezi az alapját, így szolgáltatva releváns alapot a vizsgálat területi dimenziójához. A kedvezményezett járások besorolásáról szóló Korm. rendelet 24. főképp gazdasági, társadalmi és infrastrukturális indikátorból álló komplex mutató segítségével határoz meg négy járáskategóriát, így a nem kedvezményezett, a kedvezményezett, a fejlesztendő, illetve a komplex programmal fejlesztendő járásokat (Szakálné, Sávai, Vida 2022; Veresné, Tóth, Varga 2023).

Meggyőződésünk találkozik az érintett tématerület törvényi rendelkezéseivel, miszerint e területi lehatárolás felülvizsgálatára, aktualizálásra mindenképp szükség van, hiszen napjaink globális trendjei, gyorsan változó gazdasági, társa-

dalmi viszonyai között a területi egyenlőtlenségek is folyamatos változásban vannak. Ugyanakkor ki kell emelnünk, hogy Magyarország térszerkezete e járási besorolás alapján még napjainkban is jól mutatja a fennálló térbeli sajátosságokat: a centrum és a periférikus térségek területi differenciáltságát, annak dichotómiáját, a gyorsforgalmi utak mentén kialakult globális hálózatokhoz tartozó fejlettségi folyosókat, illetve a vármegyei jogú várossal rendelkező járások közvetlen környezetükből szigetszerűen kiemelkedő gravitációs zónáit (Egri 2023; Enyedi 2004). Kijelenthető, hogy a hazai térszerkezet markánsan elkülönülő, heterogén területi klaszterekből áll, melyek meghatározó jelentőségűnek bizonyulnak a fejlettség különböző dimenzióinak meghatározásakor (3. ábra).

3. ábra: Kedvezményezett járások a 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet alapján
Beneficiary districts based on Government Decree 290/2014. (XI. 26.)

Forrás: 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet alapján a szerzők saját szerkesztése

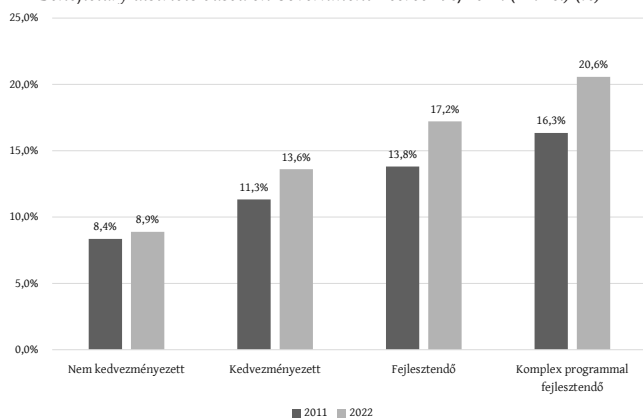
A kutatásunk folytatásában az előzőekben említett négy járáskategóriára vetítve mutatjuk be a vizsgálat fő fókuszában álló, 1-es készségszintbe tartozó foglalkozásokban dolgozók százalékos arányát. A jelenlegi hatályos jogszabályok, illetve osztályozások a szakképzettséget nem igénylő foglalkozásokat az alábbi FEOR-08 foglalkozási csoportokba sorolják:

- 91 - Takarítók és hasonló jellegű egyszerű foglalkozások (6 foglalkozás),
- 92 - Egyszerű szolgáltatási, szállítási és hasonló foglalkozások (16 foglalkozás),
- 93 - Egyszerű ipari, építőipari, mezőgazdasági foglalkozások (5 foglalkozás),
- 03 - Fegyveres szervek középfokú képesítést nem igénylő foglalkozásai (1 foglalkozás).

Az e foglalkozásokban dolgozók aránya mind a négy járáskategória esetén növekedett 2011-ről 2022-re. Szembetűnő viszont, hogy a 2015. január 1-e óta hatályban lévő 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet szerinti járástipizálás térstruktúrája az általunk választott indikátor alapján is jól körülhatárolható mind a két vizsgált évben. Eredményeink alapján kijelenthető, hogy a két népszámlálás (2011, 2022) adatai alapján az 1-es készségszintbe tartozó, alacsony presztízsű foglalkozásokban foglalkoztatottak magasabb átlagos aránya növeli annak az esélyét, hogy az adott járás a kedvezményezett, fejlesztendő vagy a komplex programmal fejlesztendő járáskategóriába tartozzon.

Az általunk feldolgozott adatok alapján megállapítható, hogy a nem kedvezményezett kategóriába tartozó járasok aggregált értékei +0,5 százalékponttal, a kedvezményezett kategóriába tartozó járasok aggregált értékei +2,3 százalékponttal, a fejlesztendő kategóriába tartozó járasok aggregált értékei +3,4 százalékponttal, míg a komplex programmal fejlesztendő kategóriába tartozó járasok aggregált értékei +4,3 százalékponttal növekedtek, így megállapítható, hogy a változás mértéke a hátrányos helyzet mértékével arányosan magasabb. Ez leginkább annak köszönhető, hogy a kedvezményezetti kategóriákba tartozó járasokban volt a legmagasabb a foglalkoztatottak számának növekedése 2011 és 2022 között, továbbá, hogy az e térségekben élő társadalom képzettsége, iskola végzettsége, így a humán tőke minősége jóval elmarad az országos átlagtól. Ki kell továbbá emelnünk, hogy a hátrányos téregységekben a képzett munkaerő kevesebb munkalehetőség közül tud választani. Mindezek azt is bizonyítják, a legnehezebb helyzetben lévő járasok esetében történő alacsony presztízsű munkavállalók koncentrálódása jelentősen determinálhatja az adott terület fejlesztési lehetőségeit (4. ábra).

4. ábra: Az 1-es készségszintbe tartozó foglalkozásokban foglalkoztatottak százalékos aránya a 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet szerinti járáskategóriákban 2011-ben és 2022-ben (%)
Percentage of employed persons in occupations at skill level 1 in 2011 and 2022 by Beneficiary districts based on Government Decree 290/2014. (XI. 26.) (%)

Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján (2011, 2022) a szerzők saját számítása

Fontos továbbá megállapítanunk, hogy a magasabb mobilitással bíró, felső-fokú végzettséggel rendelkező társadalmi csoport tagjai magas hajlandósággal rendelkeznek a centrumtérsegekbe való költözésre. Ennek következményeként a kedvezményezett kategóriákba tartozó járások vándorlási különbözete is negatív értéktartományban van.

Tanulmányunk további részében az 1-es készségszintű, alacsony presztízsű foglalkozásokban foglalkoztatottak térbeli sajátosságaira fókuszáltunk, járási területi szinten. Véleményünk szerint a hazai területfejlesztés egyik legfontosabb kihívása a hátrányos helyzetű térségek gazdasági és társadalmi fejlesztése, melyek közül vizsgálatunkban kiemelt figyelmet szenteltünk az átalakuló munkaerőpiaci trendekre is. Első lépésben a 2011-es népszámlálás foglalkozásstatisztikai adatait vontuk vizsgálat alá a lokációs hányados módszerének alkalmazásával. Számításainkat mindkét vizsgált évben a 174 db magyarországi járásra és a 23 db budapesti kerületre vetítve végeztük el. A lokációs hányados 2011-es értékei alapján megállapítható, hogy a szakképzettséget nem igénylő foglalkozásokban foglalkoztatottak területi koncentrációja jelentős átfedést mutat a 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet szerinti járási besorolással. Az eredmények alapján kirajzolódik, hogy a 36 komplex programmal fejlesztendő járás mindegyikében megfigyelhető a területi koncentrálttság ($LQ > 1,000$).

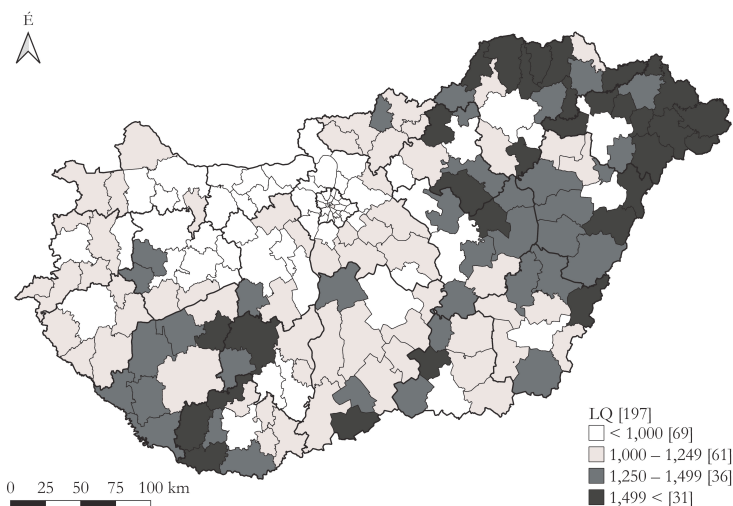
Az 1-es készségszintű foglalkozásokban foglalkoztatottak területi koncentrációja e járásokban magas, hiszen mindössze 11 komplex programmal fejlesztendő járásban (Barcsi, Berettyóújfalui, Csurgói, Devecseri, Jánoshalmi, Jászapáti, Mezőkovácsházi, Ózdi, Püspökladányi, Sárbogárdi, Szécsényi) nem haladta meg a lokációs index értéke az erős területi koncentráció küszöbértékét ($1,000 < LQ < 1,500$). Ezzel egyidejűleg további 25, komplex programmal fejlesztendő járásban a lokációs hányados értéke erős koncentrációs értéket mutat ($LQ > 1,499$). Az e foglalkozásokban foglalkoztatottak százalékos aránya is azt mutatja, hogy e térségekben a foglalkoztatottak több, mint 1/5-e szakképzettséget nem igénylő foglalkozásban dolgozott 2011-ben. Ezzel ellentétesen a legalacsonyabb koncentrációval ($LQ < 0,500$) Budapest kerületei, azon belül a 12., a 2., az 1. és a 11. kerület bírt, ahol az 1-es készségszintű foglalkozásokban foglalkoztatottak aránya nem érte el az 5%-ot. Eredményeink alapján kijelenthetjük, hogy az alacsony presztízsű, tudásintenzivitást nem igénylő foglalkozások területi koncentrációja azokban a térségekben mondható kiemelten erősnek (pl. határ menti térségek, belső perifériák), ahol – többek között – a helyi gazdaság intenzitása alacsony prosperitással jellemezhető (5. ábra).

A térstruktúra elemzésének következő lépésében a 2022-es népszámlálási adatokat vettük alapul, ahol szintén a képzettséget nem igénylő, alacsony presztízsű foglalkozásokban foglalkoztatottak területi koncentrációját vizsgáltuk. Számításaink alapján megállapítható, hogy a komplex programmal fejlesztendő járáscsoportban 25-ről 32-re nőtt az erős területi koncentrációval ($LQ > 1,499$) bíró téregységek száma. Ezzel együtt 22-re nőtt azon járások száma, ahol a foglalkoz-

tatottak több, mint 20%-a az 1-es készségszintű foglalkozásokban volt foglalkoztatva 2022-ben. Mindezen eredmények azt mutatják, hogy az elmúlt időszak centrum-periféria relációi, elmaradt gazdasági és társadalmi fejlesztései olyan negatív hatásokat generáltak, amelyek a vizsgált téregységek folyamatos leszakadása mellett fokozták a félperiférián is a periferalizációt. Itt meg kell állapítanunk, hogy ezen járásokban jelentősen növekedett a foglalkoztatási ráta, hiszen a munkanélküliség itt volt a legmagasabb, de sajnálatosan ez a változás jelentősen nem javított a területi jövedelmi különbségek csökkentésén. A legalacsonyabb koncentrációval (LQ<0,500) 2022-ben is Budapest kerületei, azon belül a 2., a 12., az 1. és a 11. kerület bírt, ahol az 1-es készségszintű foglalkozásokban foglalkoztatottak aránya – hasonlóan a 2011-es értékekhez – nem érte el az 5%-ot (6. ábra).

5. ábra: Az 1-es készségszintbe tartozó foglalkozásokban foglalkoztatottak területi koncentrációja 2011-ben (LQ)

Territorial concentration of persons employed in occupations at skill level 1 in 2011 (LQ)

Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján (2011) a szerzők saját számítása

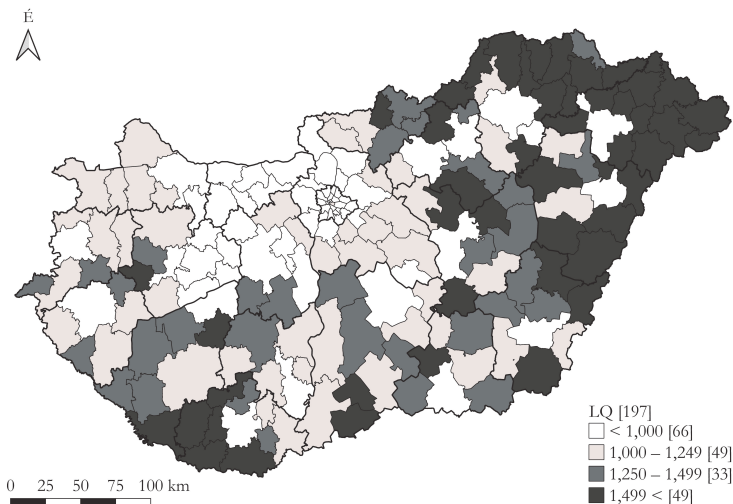
Mindezek alapján megállapítottuk, hogy a szakképzettséget nem igénylő foglalkozásokban foglalkoztatottak területi koncentrációja 2011 és 2022 között jelentős növekedésen és erős koncentráción ment keresztül, amely mögött véleményünk szerint több tényező is meghúzódik:

- Egyrészt a foglalkoztatottak számának közel 776 ezer fős országos növekedése területileg egyenlőtlenül ment végbe. A hátrányos térségekben, így az Észak-Magyarország, az Észak-Alföld és a Dél-Dunántúl régiók főképp határ menti járásaiban a foglalkoztatottak számának növekedése magasabb volt, mint a már 2011-ben feszes munkaerőpiaccal rendelkező centrumtérségekben, azaz Budapesten és agglomerációjában, a Közép-Dunántúl régióban és a vármegyei jogú várossal rendelkező járásokban.

- A magasabb hozzáadott értékű foglalkozásokban magasabb jövedelem generálódott, így ezek területi koncentrációi is jelentős elszívó hatást gyakoroltak a hátrányos helyzetű térségekre.

6. ábra: Az 1-es készségszintbe tartozó foglalkozásokban foglalkoztatottak területi koncentrációja 2022-ben (LQ)

Territorial concentration of persons employed in occupations at skill level 1 in 2022 (LQ)

Forrás: KSH népszámlálási adatok alapján (2022) a szerzők saját számítása

Mindezek is jól mutatják, hogy a gazdasági szerkezet egyenlőtlen változásai olyan térbeli, társadalmi átalakulásokat okoztak, amelyek tovább erősítetik a periférikus helyzet kumulálódását. Ki kell ugyanakkor emelni, hogy 2010 után – a munkaalapú gazdasági fejlesztések következtében – a foglalkoztatási ráta szintjében a hátrányos, leszakadó téregységek felzárkózásban vannak. Amennyiben ezt sikerül stabilizálni, azt követően lehet majd a képzettségi szinten növelni, amely hatással lehet az elvándorlás mértékének csökkenésére is. Mindemellert az alacsony presztízsű foglalkoztatottak jelentős létszám- és aránynövekedése pontosan e hátrányos helyzetűnek nevezett járáásokban volt a legmagasabb, ami egyértelműen afelé mutat, hogy a helyi társadalom munkaerőpiaci részvétele növekedett, ugyanakkor a humán tőke fejlesztésébe való investálás a következő évek, évtizedek egyik legnagyobb prioritású területi, társadalmi kihívása lesz.

Következtetések

Tanulmányunkban a humán tőke elméletét olyan elveken keresztül közelítettük meg, amelyek magyarázatot adnak a munkavállalók jólétének összefüggéseire,

hiszen egyetemes kapcsolatot tételeznek fel a humán tőke, a termelékenység és a jövedelem között. Kutatásunkkal igyekeztünk alátámasztani, hogy a társadalom képesítéseibe való befektetések hozamokat termelhetnek a befektető számára. Ezek a hozamok a megnövekedett termelékenység és magasabb jövedelem formájában jelentkezhettek, hiszen az emberek nem csupán munkaerőt, hanem „humán tőkét” is képviselnek. Természetesen, ha figyelembe vesszük a globalizáció trendjeit és hatásait, ki kell jelentenünk, hogy ezen oksági lánc több esetben is megszakad, így az elméletek nem adnak kellő magyarázatot a feltett kérdésekre. Ez alapján a humán tőke fogalmának nem lehet egységesen elfogadott, pontos definíciója, hiszen a legtöbb meghatározás alapján nem, vagy csak nehezen mérhető, ezzel a kialakult jóléti különbségeknek csak kis hányadát lehet indokolni. Megítélésünk szerint a humán tőkét mindig is az oktatás jövedelmi hozadékaként kell definiálni, hiszen a rendelkezésre álló kutatási adatok is szoros korrelációt mutatnak a végzettség és a jövedelmi helyzet között, így a humán tőkét továbbra is a személyi jövedelemeloszlás dominanciája mellett lehet definiálni. Ez alapján kijelenthetjük, hogy a humán tőke értékelésének eredményei, területi összefüggései, a társadalmi hierarchiára való összpontosítás következtében a makrogazdasági tényezők meghatározó elemévé vált, így mára már szerepet játszik a funkcionális jövedelemeloszlásban.

A humán tőke fontosságát szem előtt tartva tanulmányunkban igyekeztünk olyan összefüggések térbeli rendszerére rámutatni, amelyek trendjei a rendszer-váltás óta a hazai területfejlesztés legfontosabb kérdései közé tartoznak. A gazdasági fejlődés és egyben a humán tőke kérdéskörével foglalkozó kutatásokban feltárt problémák megoldása megkerülhetetlen, hiszen az innovatív gazdasági ágazatok megtelepedéséhez, a nemzetgazdaság bővüléséhez a képzett humán tőke nélkülözhetetlen. Vizsgálataink olyan térbeli összefüggések rendszerére hívják fel a figyelmet, amelyek a gazdaságfejlődési trendek által elvárt irányokkal ellentétes pályákat vetítenek előre. Ezen trendek között figyelhető meg az az irány is, miszerint az alacsony presztízsű foglalkozásokban dolgozók között vannak olyanok is, akik rendelkeznek az alapfokúnál magasabb végzettséggel. Az okok elemzését és területi összefüggéseinek átfogó vizsgálatát kiemelten fontos további kutatási iránynak gondoljuk. Eddigi eredményeink alapján kimutatható, hogy a humán tőke területi trendjeiben kialakult változások a párosuló átfogó társadalmi és gazdasági hátrányokkal együtt, kiemelt stratégiai figyelmet igényelnek a hazai területfejlesztés jövőjében. Vizsgálataink bizonyították, hogy nem valós az a nézet, miszerint a hátrányos helyzetű területeken átfogóan komplex, nagy állami és európai források investíciójával lehet csak az esélyeket javítani. Eredményeink alapján jól körvonalazódnak azon tények, miszerint az oktatás, a felnőttképzés és átképzések rendszerével is kiemelten lehet a leszakadó társadalmi csoportok esélyegyenlőségét növelni. Kutatásunk eredményei továbbá azt mutatják, hogy a területi versenyképességet, a tőkevonzóképeséget a felnőttképzés belépési szintjének alacsonyabbra történő pozícionálásával jelentősen lehet javítani.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Jegyzetek

- 1 A tanulmányban felhasznált statisztikai adatokat a Központi Statisztikai Hivatal bocsátotta rendelkezésünkre.

Irodalom

- 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet a kedvezményezett járások besorolásáról. <https://njt.hu/jogszabaly/2014-290-20-22> (Letöltés: 2023. 12. 12.)
- 1619/2021. (IX. 3.) Korm. határozat a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 2030 végrehajtásának a 2021–2024. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről. <https://njt.hu/jogszabaly/2021-1619-30-22> (Letöltés ideje: 2024. 07. 15.)
- Abrassart, A. (2013): Cognitive skills matter: The employment disadvantage of low-educated workers in comparative perspective. *European Sociological Review*, 4., 707–719. <https://doi.org/f47svk>
- Áldorfai Gy., Nagy H., Tóth T. (2022): A területi egységek összetett teljesítményértékelése. *Területi Statisztika*, 4., 405–434. <https://doi.org/ncqq>
- Autor, D. H., Levy, F., Murnane, R. J. (2003): The skill content of recent technological change: An empirical exploration. *The Quarterly Journal of Economics*, 4., 1279–1333. <https://doi.org/dtq8x5>
- Avdagic, S., Salardi, P. (2013): Tenuous link: Labour market institutions and unemployment in advanced and new market economies. *Socio-Economic Review*, 4., 739–769. <https://doi.org/f5dvcj>
- Baccaro, L., Rei, D. (2007): Institutional determinants of unemployment in OECD countries: Does the deregulatory view hold water? *International Organization*, 3., 527–569. <https://doi.org/fpgbt9>
- Becker, G. S. (1975): *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. National Bureau of Economic Research, University of Chicago Press <https://doi.org/9fb>
- Blaug, M. (1978): *Economics of Education. A Selected Annotated Bibliography*. Pergamon Press Oxford
- Bonoli, G. (2010): The political economy of active labor-market policy. *Politics & Society*, 4., 435–457. <https://doi.org/cm9hch>
- Bourdieu, P. (1984): *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press
- Bowels, S., Gintis, H. (1975): The problem with human capital theory a Marxian critique. *The American Economic Review*, 2., 74–82. <http://www.jstor.org/stable/1818836>
- Bradley, D. H., Stephens, J. D. (2007): Employment performance in OECD countries: A test of neoliberal and institutionalist hypotheses. *Comparative Political Studies*, 12., 1–25. <https://doi.org/fwhntq>
- Cahuc, P., Postel-Vinay, F. (2002): Temporary jobs, employment protection and labor market performance. *Labour Economics*, 9., 63–91. <https://doi.org/cf5kfd>
- Clasen, J., Clegg, D. (2003): Unemployment protection and labour market reform in France and Great Britain in the 1990s: Solidarity versus activation? *Journal of Social Policy*, 32., 361–381. <https://doi.org/dmhzhk>
- Cohn, A., Geske, T. (1990): *Economics of Education*. Pergamon Press, Oxford–New York
- Coleman, J. S. (1988): *Human Capital and Schooling: An Economic Analysis*. Basil Blackwell
- DiPrete, T. A. (2005): Labor markets, inequality, and change: A European perspective. *Work and Occupations*, 2., 119–139. <https://doi.org/dpmts5>

- Egri, Z. (2023): Mobilitás és perzisztencia a hazai települési szintű jövedelemegyenlőtlenségi folyamatokban, 2012–2019. *Területi Statisztika*, 1., 3–37. <https://doi.org/ndgb>
- Emmenegger, P., Häusermann, S., Bruno, P., Seeleib-Kaiser, M. (2012): How we grow unequal. In: Emmenegger, P., Häusermann, S., Palier, B., Seeleib-Kaiser, M. (Eds.): *The Age of Dualization: The Changing Face of Inequality in Deindustrializing Societies*, Oxford University Press, 3–26. <https://doi.org/ncqt>
- Enyedi, Gy. (2004): Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 9., 935–941.
- Esping-Andersen, G. (1999): *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University Press, Oxford <https://doi.org/dvdbr2>
- Estevez-Abe, M., Iversen, T., Soskice, D. (2001): Social protection and the formation of skills: A reinterpretation of the welfare state. In: Hall, P., Soskice, D. (Eds.): *Varieties of Capitalism*. Oxford University Press, New York, 145–183. <https://doi.org/bz9rsw>
- Faragó L. (2016): Társadalmi-területi egyenlőtlenségek. *Tér és Társadalom*, 3., 118–123. <https://doi.org/ncqv>
- Fix, B. (2018): *The Trouble With Human Capital Theory*. *Real-World Economics Review*. World Economics Association, Bristol, 86., 15–32. <https://doi.org/ncqw>
- Freeman, R. B. (1976): *The Overeducated American*. Academic Press
- Gangl, M. (2004): Welfare states and the scar effects of unemployment: A comparative analysis of the United States and West Germany. *American Journal of Sociology*, 6., 1319–1364. <https://doi.org/fbks54>
- Gautier, P. A., van den Berg, G., van Ours, J., Ridder, G. (2002): Worker turnover at the firm level and crowding out of lower educated workers. *European Economic Review*, 3., 523–538. <https://doi.org/cqc4wf>
- Gesthuizen, M., Solga, H., Künster, R. (2011): Context matters: Economic marginalization of low-educated workers in cross-national perspective. *European Sociological Review*, 2., 264–280. <https://doi.org/cbctwx>
- Goda P., Hamza E., Mezei K., Rácz K. (2022): A vidékfejlesztés helye és szerepe a fejlesztéspolitikában. *Gazdálkodás*, 6., 532–558. <https://doi.org/j7f6>
- Goos, M., Manning, A. (2007): Lousy and lovely jobs: The rising polarization of work in Britain. *The Review of Economics and Statistics*, 1., 118–133. <https://doi.org/fbwxfid>
- Green, A. E., Owen, D. (2006): *The Geography of Poor Skills and Access to Work*. Joseph Rowntree Foundation, York
- Győri T., Egri Z. (2020): A munkanélküliek – mint potenciális munkaerő-tartalék – térszerkezetének vizsgálata Békés megyében. *Studia Mundi - Economica*, 2., 2–17. <https://doi.org/ncq2>
- Heckman, J. J. (2007): Comments on Are protective labor market institutions at the root of unemployment? A critical review of the evidence by David Howell, Dean Baker, Andrew Glyn, and John Schmitt. *Capitalism and Society*, 1. <https://doi.org/ffgpb>
- Howell, D. R., Baker, D., Glyn, A., Schmitt, J. (2007): Are protective labor market institutions at the root of unemployment? A critical review of the evidence. *Capitalism and Society*, 1. <https://doi.org/cnfpk5>
- Iversen, T., Cusack, T. R. (2000): The causes of welfare state expansion: Deindustrialization or globalization? *World Politics*, 3., 313–349. <https://doi.org/b2vsn>
- Iversen, T., Wren, A. (1998): Equality, employment and budgetary restraint: The trilemma of the service economy. *World Politics*, 4., 507–546. <https://doi.org/bsvhv>
- Jóna Gy. (2013): A területi tőke fogalmi megközelítései. *Tér és Társadalom*, 1., 30–51. <https://doi.org/c2bf>
- Kahn, L. M. (2005): The impact of employment protection mandates on demographic temporary employment patterns: International microeconomic evidence. *Discussion Paper*. Institute for the Study of Labor, Bonn <https://doi.org/ncq3>
- Káposzta, J., Nagy, H. (2022): The major relationships in the economic growth of the rural space. *European Countryside*, 1., 67–86. <https://doi.org/ncq4>
- Káposzta J., Szeiner Zs. (2023): Társadalmi egyenlőtlenségek hatása a területi különbségek kialakulására. *Comitatus Önkormányzati Szemle*, 246., 93–102. <https://doi.org/ncq5>

- Káposzta, J., Lőrinc, B. (2023): Examining regional role of industrial production in transformation of Hungarian economic structure. *Engineering For Rural Development*, 1., 294–300. <https://doi.org/ncq6>
- Kenworthy, L. (2003): Do affluent countries face an incomes-jobs trade-off? *Comparative Political Studies*, 10., 1180–1209. <https://doi.org/dsm2ph>
- Kenworthy, L. (2008): *Jobs with Equality*. Oxford University Press, Oxford <https://doi.org/d4vrv3>
- Kincses Á., Tóth G., Jeneiné Gerő H. E. (2022): A hazai mikro-, kis- és középvállalkozások (KKV-k) területi, versenyképességi elemzése, 2008–2020. *Területi Statisztika*, 4., 465–477. <https://doi.org/ncq7>
- KSH [Központi Statisztikai Hivatal] (2011): *FEOR-08 - Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszere* 2011. Budapest
- Lengyel I. (2023): A hazai terület- és településfejlesztés egyik „állatorvosi lova”: A felsőoktatás leépülése a kevésbé fejlett térségekben. *Tér és Társadalom*, 4., 51–81. <https://doi.org/ncq8>
- Lerner, J. (2009): *Boulevard of Broken Dreams: Why Public Efforts to Boost Entrepreneurship and Venture Capital Have Failed - and What to Do About It*. Princeton University Press, Princeton <https://doi.org/gpg2xx>
- Lipták K. (2023): Néhány gondolat a magyarországi vidéki térségekről. *Gazdálkodás*, 3., 277–280. <https://doi.org/ncq9>
- Marx, I. (2001): Job subsidies and cuts in employers social security contributions: The verdict of empirical evaluation studies. *International Labour Review*, 1., 69–83. <https://doi.org/dznwnc>
- Maurin, E., Postel, Vinay, F. (2005): The European job security gap. *Work and Occupations*, 2., 229–252. <https://doi.org/b9tr2q>
- OECD (2012): *Education at a Glance*. OECD, Paris
- Oesch, D. (2010): What explains high unemployment among low-skilled workers? Evidence from 21 OECD countries. *European Journal of Industrial Relations*, 1., 39–55. <https://doi.org/cbpqw8>
- Portes, A. (2000): *The Globalization of Poverty: Why the Poor Stay Poor*. Columbia University Press
- Sen, A. (1999): *Development as Freedom*. Oxford University Press, Oxford
- Siebert, H. (1997): Labor market rigidities: At the root of unemployment in Europe. *Journal of Economic Perspectives*, 3., 37–54. <https://doi.org/b6x9nv>
- Szakálné Kanó I., Sávai M., Vida Gy. (2022): A magyarországi munkaerőpiac szerkezeti változásának térbeli sajátosságai 2001 és 2016 között. *Területi Statisztika*, 5., 483–509. <https://doi.org/nrcb>
- Van Vliet, O., Caminada, K. (2012): Unemployment replacement rates dataset among 34 welfare states 1971–2009: An update, extension and modification of scruggs' welfare state entitlements data set. *NEUJOBS Special Report*, 2., Leiden University, Leiden <https://doi.org/fzfrkf>
- Veresné Somosi M., Tóth G., Varga K. (2023): A magyarországi járások versenyelőnyének elemzése társadalmi innovációs potenciál alapján, 2020. *Területi Statisztika*, 4., 445–465. <https://doi.org/nrcr>
- Weber, A., Mahringer, H. (2008): Choice and success of job search methods. *Empirical Economics*, 1., 153–178. <https://doi.org/fd4kx8>
- Wilkinson, R. G., Pickett, K. (2009): *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Happier and Healthier*. Penguin Books